

Bogdándi Zsolt

A bíraskodás jogforrásai az erdélyi fejedelmi táblán a 16. században

A fokozatosan kialakuló, utóbb Erdélyi Fejedelemségnek nevezett állam alapintézményeinek, így a központi, kúriai bíróságoknak a megszervezésére Izabella és az ifjú János király visszatérése után, 1556-tól került sor.¹ E bíróságok szervezetének, működésének a kérdései nemigen foglalkoztatták a történettudományt, annak ellenére vagy talán éppen amiatt, mert a levéltárak okleveles anyagának a jelentős része a táblai bíraskodás „terméke”. Bónis Györgynek már lassan évszázados megállapítása szerint az erdélyi jogszolgáltatás gyakorlásának teljes megismerését „csak az eredeti oklevelek ezreinek: az egyes jogeseteknek aprólékos felkutatása és elemzése adhatja meg”.² E tanulmány keretei között nem vállalkozhattunk e feladat elvégzésére, jelen esetben a fejedelmi korszak bíraskodásának csupán egy részletkérdésére térünk ki. Nevezetesen arra, hogy az erdélyi tábla 16. századi joggyakorlatában az ítéletek meghozatalakor milyen jogforrásokra támaszkodtak, és ezek használata miként tükröződik a kiadott ítéletlevelekben vagy az ügyvédi allegációkban.

A Tripartitum

E témával többnyire csak érintőlegesen foglalkozó munkák alapvetően helyes megállapítása, hogy az Erdélyi Fejedelemségben a jogszolgáltatás alapját elsősorban Werbőczy Istvánnak a szokásjogot összefoglaló Hármaskönyve képezte. Csizmadia Andor szerint a Magyar Királyságban a Tripartitum csak hosszabb idő után vált jogforrássá, a Szapolyai párti Erdélyben viszont már „kezdetből fogva használták” és a „decretum”-ra való hivatkozások valószínűleg mindig rá vonatkoznak.³ Ezt a sommás képet némiképp árnyalja Bónis György 1942-es megállapítása, miszerint a legkorábbi Werbőczy említés 1535-ből ugyan Erdélyből való és egy székely perben hangzott el, de a Tripartitum bírói hivatkozásait még „a Werbőczy-magasztalók sem gyűjtötték össze.”⁴ Ebből következik, hogy ma sincs igazán tiszta képünk arról, hogy a Tripartitum hasz-

Bogdándi Zsolt (1977) – történész, tudományos munkatárs, PhD, EME Kutatóintézete, Kolozsvár, zsbogdandi@yahoo.com

¹ Bogdándi Zsolt: *Az erdélyi központi bíraskodás kialakulása és főbb jellegzetességei (1541–1571)*. = *A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán*. Szerk. Máthé Gábor. Bp. 2014. 117–139.

² *Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve (1602)*. Bevezetéssel és jegyzetekkel közléteszi Bónis György–Valentiny Antal. Jogtörténeti és népi jogi tanulmányok 2. Kvár 1947. 5.

³ Csizmadia Andor: *Az erdélyi jog fejlődése a fejedelmi korban. Kodifikációs munka a XVII. századi Erdélyben. Gazdaság- és jogtudomány. A Magyar Tudományos Akadémia Gazdaság- és Jogtudományok Osztályának közleményei IX.*(1975). 1–2. sz. 149–150; Sunkó Attila: *A Tripartitum továbbélése az Erdélyi Fejedelemségben – A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára forrásai alapján*. Jogtörténeti Szemle 2014.4.–2015.1. sz. 83; Oborni Teréz: *Erdélyi országyűlések a 16–17. században*. Bp. 2018. (A továbbiakban Oborni: Országyűlések) 352.

⁴ Bónis György: *Magyar jog – székely jog*. Kvár 1942. 24–25.

nálata mikortól és mely bírói kúriákban mutatható ki a törvénykezési gyakorlatban. Néhány korai, Mohács előtti Werbőczy-hivatkozás viszont arra utal,⁵ hogy további aprólékos levéltári kutatások révén módosíthatnánk azt az állítást, melynek értelmében a Tripartitum a Habsburg-Magyarországon csak a 16. század végétől hatott a jogfejlődésre.⁶ Nem tartozik az okleveles említések körébe, de itt jegyezzük meg, hogy az erdélyi rendek éppen a Habsburg-időszakban, az 1554 májusában tartott országgyűlésen hivatkoztak először a Tripartitumra a vármegyék és a települések statutumalkotási jogának védelmében.⁷

Az 1556 után kelt erdélyi ítéletlevelekben az ítélet meghozatalakor gyakran csak a dekrétumra vagy az ország dekrétumára hivatkoznak, de ez alatt minden bizonnyal a Tripartitumot értették.⁸ A pontosabb hivatkozásokra a pereknek az ún. bizonyítási szakaszában került sor, amikor a felek ügyvédei – ekkor már általában írásban – benyújtották allegációikat, s ezeknek a szövegét a másik fél kérésére átirták. Ritkábban fordul elő, hogy az eredeti propositiókat vagy azok fogalmazványát, másodpéldányát őrizték meg a családi vagy intézményi levéltárakban. Az egyik legkorábbi, nyomtatásban is megjelent példánk a Hármaskönyv cikkelyeire való pontos hivatkozásra a kolozsvári magyar és szász polgárok között 1568-ban folyó perből származik, melynek lezárása kiterjesztette az 1458-as unió elveit a plébános választására és a plébániatemplom használatára.⁹ Az ítéletlevél ugyan csak a szokásos, rövid formulával utalt az elhangzott perbeszédre és azok bőséges voltára, ezek szövegét viszont, német fordításban megőrizte egy kolozsvári szász polgár egykorú beszámolója.¹⁰ Ebből kiderül, hogy míg a szászok többnyire a régi szokásokra és privilégiumokra hivatkoztak, addig a magyar prókátor replicációja az elévüléssel kapcsolatban a Tripartitum cikkelyeire,¹¹ az *emolumentum* fogalmának meghatározásához pedig Calepinus Lexiconjára és Ciceróra alapozott.¹² Eme példa alapján még nem tekinthetjük

⁵ A Mohács előtti említésekre lásd Martyn Rady: *Customary Law in Hungary. Courts, Texts and the Tripartitum*. Oxford, 2015. 19. A Magyar Királyság Habsburg-fennhatóság alatt levő részében a Tripartitum első peres említését 1588-ra teszi, de egy rövid keresés után máris találtunk egy 1580-as, II. Rudolf nevében kiadott bírói parancsot, amelyben a döntés meghozatalakor két pozsonyi országgyűlés végzései mellett a Hármaskönyv I. részének 112. cikkelyére hivatkoztak, amely a gyámok kötelezettségeiről szól. Lásd Román Nemzeti Levéltár Kolozs megyei Igazgatósága (a továbbiakban KvNlt), Sennyei It., III. Zemplén vm., fasc. II a, nr. 10.

⁶ Csizmadia: *i. m.* 148–149. E munka esetében tekintettel kell lennünk a korszak ideológiai meghatározottságára is.

⁷ „Contra illum Articulum, quem iidem Domini Wayvodae proposuerunt, in eodem *Tripartito* descriptum est, ut quilibet Comitatus vel villa leges sibi condere potest, quamvis aliis in hac parte praescribere non potest.” Lásd *Erdélyi Országgyűlési Emlékek. Monumenta comitialia regni Transylvaniae I–XXI. (1540–1699)*. Szerk. Szilágyi Sándor (Monumenta Hungariae Historica. Magyar Történelmi Emlékek. Harmadik osztály: Országgyűlési emlékek) Bp. 1875–1898. (A továbbiakban EOE). I. 520.

⁸ Oborni: Országgyűlések 352.

⁹ Kiss András: *Kolozsvár város önkormányzati fejlődése az 1458-as „unióig” és kiteljesedése az 1568-as királyi ítélettel*. = *Uő: Más források – más értelmezések*. Marosvásárhely, 2003. 171. A pert lezáró ítéletlevelet Jakab Elek közölte, lásd *Oklevéltár Kolozsvár története második és harmadik kötetéhez II.* Bp. 1888. 80–88.

¹⁰ Joseph Kemény: *Deutsche Fundgruben der Geschichte Siebenbürgens*. Klausenburg 1839. 88–149.

¹¹ Uo. 130–131: [...] es stehet im Decreto I. Tit. 78. (1) „Inter fratres praescriptio non currit.” – Nos Claudiopolitani sumus fratres, et unum membrum, ergo inter nos praescriptio non currit. (2) „Regalia complectuntur 100 annos, ecclesiarium 40, nobilium 32 annos, civium 12, villanorum 1;” „Item: Ad praescriptionem inducendam requiritur bonae fidei possessio. Part. 3. Tit. 14. Decret.”

¹² Uo. 127: [...] das Wort profugus in Calepino, was es bedeute, gelesen hat, hibr iht das Emolumentum in dieser definition angetroffen: „Emolumentum est utilitas, quam ex opera, et labore (ut ita dicam) molimine nostro assequimur.” Vö. az *emolumentum* szócikkkel: *Ambrosii Calepini Bergomatis Lexicon*. Basileae 1530. fol. 143; [...] den Cicero Lib. 3. de Offi. saget: „Si, inquit, sic erimus affecti, ut propter quisq. emolumentum spoliat, aut violet alterum, eam necessitatem, quae maxime secundum humani generis naturam est, dirumpi necesse est.” Vö. *De Officiis M. T. Ciceronis libri tres*. Velence, 1551. 118. (<https://www.e-rara.ch/zuz/doi/10.3931/e-rara-36042>).

gyakorlatnak a klasszikus szerzőkre való hivatkozást, vagy azoknak a táblai bíraskodásban jogforrásként való használatát, de megállapíthatjuk, hogy ebben az igen jelentős perben alkalmazott ügyvédek alapos felkészültséggel rendelkeztek.

Visszatérve a Tripartitumra, az abban foglalt cikkelyekre meglehetősen pontossággal hivatkoztak a prókatori beadványokban. Így Tötöri Balázsnak 1575 tavaszán a táblára írásban benyújtott propositiójában a következők „hangzottak el”, [modern átírás szerint]: „Azt mondom az latius mellett, hogy ezek az jószágok Tötörben és Esztényben, mely vagyon Doboka vármegyében, Mikeházán és Szilágytón, melyek vadnak Belső Szolnok vármegyében, mely jószágokat az én megholt atyámfia, Tötöri Miklós, az te megholt urad bírt, mely jószágok az ő halála után engemet illetének, úgy mint herest és meg is várom az ő nagysága székítől, juxta *contenta decreti et consuetudinem huius Regni*, mint meg vagyon írva *prima parte titulo 98* et si juris és azt is mondom miért hogy meg kénáltalak az te dosoddal és fel nem vötted, az jószágot is bírod, ki engemet úgy mint vér szerint való successort illet, és az kénálaskor meg nem attad, és az dost is fel nem vötted, hogy immár ugyan nem tartoznám megfizetni az dost is. Deliberációt várok kegyelmetektül, protestalok, hogy szava meg halván liceat hozzá többet szólnom.”¹³ Ritkábban ugyan, de az is előfordult, hogy a Hármaskönyv cikkelyeit szó szerint idézték. 1599-ben Keresztúri Kristófné Körösi Ilona alperes asszony ügyvédje allegatiójában azt állította: „...hogy juxta *contenta Decreti partis secundae titulo 82 in missione et commissione debet semper attendi modus et ordo patratae rei atque casus contingens et non contingens vel non deliberatus*... nem lehetett az commissio mi tőlünk olyan recenter, per hoc nem tartozunk sem bizonyítani erről, sem jurálni.”¹⁴

A Tripartitumra való pontos hivatkozást segítették az olyan, változatos szempontok alapján szerkesztett, többé-kevésbé részletes indexek, amilyent például Zoltay János ítélőszéki ülnök munkásságából ismerünk.¹⁵ E kéziratot szerzője bizonyára gyakorlati útmutatónak szánta a táblai bíraskodásban részt vevők számára, az olyan esetek eldöntésére is, melyre a Tripartitum nem adott eligazítást. Ezzel magyarázható, hogy a Hármaskönyv cikkelyei mellett a magyar királyok Mohács előtti dekrétumaira és a Habsburg királyok alatti országrész egyes törvényeire is hivatkozott, mint az erdélyi jogszolgáltatásban is alkalmazhatókra.¹⁶

A középkori dekrétumok

A középkori dekrétumok jogforrásként való használatát az erdélyi országgyűléseken hozott rendelkezések is bizonyítják. Példának okáért az 1557 februárjában tartott gyulafehérvári diéta az oklevelek árának megállapítását Csoronk Márton directorra és Gáldi Benedek deákra

¹³ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), A kolozsmonostori konvent levéltára, F 17 Cista Comitatum, Com. Doboka, T. nr. 10. További példák: KvNlt, Középkori oklevelek gyűjteménye, Bánffy lt., nr. 52., nr. 107; Uo., Bálinti lt., nr. 24.

¹⁴ KvNlt, Bethlen cs. keresdi lt., nr. 328. Vö. *Corpus Juris Hungarici seu Decretum Generale incliti regni Hungariae partiumque eidem annexarum. Tomus primus continens opus Tripartitum Juris Consuetudinarii ejusdem regni auctore Stephano de Werböcz ac Decreta, Constitutiones et Articulos serenissimorum et apostolicorum regum etc.* Budae, 1822. 87. (16. cikkely).

¹⁵ Oborni Teréz: *Zoltay János Supplementum Tripartiti (1583 körül?) című kézirata = A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werböczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán.* Szerk. Máthé Gábor. Bp. 2014. 152–159.

¹⁶ Uo. 155. A beszercebányai országgyűlés egyes végzéseit az erdélyi rendek is elfogadták az 1556-os kolozsvári diétán l. EOE II. 61.

bízta, akik „perlustratis decretis divorum quondam Mathie et Ladislai regum Hungarie notent et observent precia singularum literarum”.¹⁷ Ugyanezt a rendelkezést ismételték meg az 1561. áprilisi, tordai országgyűlésen,¹⁸ immár a kisebb kancelláriai oklevelekre vonatkozóan, az 1578 tavaszán tartott kolozsvári diéta cikkelye pedig a jó mód szerinti, seriesből való ítélkezéstről mondja: „haladékot is senkinek egyébnek ő nagysága meg ne tartson, hanem az kinek az törvín helt ad az *Mátyás királ decretomának* tartása szerint”.¹⁹ Végül az 1591. novemberi gyűlés 15. cikkelye az orvok és gonoszok rejtegetőinek büntetését „*Sigmund király decretuma* continentíája szerént” rendelte el.²⁰ Míg az országgyűlési cikkelyek nem idézik a középkori törvényeket artikulások szerint, addig Zoltay említett kézírata pontos cikkelyszámokra utal,²¹ ebből pedig arra gondolhatunk, hogy keletkezési időpontjának függvényében annak összeállításához valamilyen kézíratos törvénykollekciót vagy pedig a dekrétumok 1584-es, Mossóczy-féle első kiadását használta.²² Ez utóbbi talán valószínűbb, minthogy a Zoltay által említett artikulások jelzetei egyeznek a nyomtatásban megjelent kötet cikkelyszámaival, a kiadvány példányai pedig hamar eljutottak Erdélybe. A marosvásárhelyi Teleki könyvtárban levő kötet például már 1586-ban Gyulafehérváron volt használatban, a század végéig pedig megfordult Zoltay táblai ülnök kollégája, Gerendi János és a neves prókátor majd ítélőmester Trausner Lukács kezén.²³

A középkori dekrétumok idézésére vonatkozó következő példánk, keltezése alapján már inkább köthető a kézíratos törvénygyűjtemények erdélyi használatához. Haller Gábor saját feljegyzése szerint 1585. augusztus 18-án fordult beadványával Báthory István fejedelemhez és lengyel királyhoz, hogy szolgáltasson számára igazságot a Jövedics birtok okán Kendi Ferenczel zajló perében, melynek perbeli előzményeit is összefoglalta. Apja még Izabella királyné adományából jutott a notázott Kendi Antal Küküllő vármegyei, Jövedics nevű birtokához, mely miatt aztán Kendi Ferenc Báthory István erdélyi vajdasága idején perbe kezdett, arra hivatkozva, hogy atyja „teljességgel ártatlan lött volna et per hoc királyné asszony per tirranidem Istenetlenül ölette volna meg és vette donálta volna jószágát, ergo tanquam spoliatus az törvénytől in integrim restituáltatni kévänná”. A tábla „tekintvén az *Decretomnak* amaz cikkelyire holott szól arról, hogy sine citatione az fejedelem senkit ne condemnálhatna, ezt penig Kendi Antalt senki nem citálta volna, sem penig in sui defensionem neki üdő nem adatott volna, hanem in caute obviáltatott és interimáltatott volna” Kendi Ferenc javára ítélt, amiért Haller a személyes jelenlétre fellebbezett, de Kendi erre „úgy mint olyan erőtlen ítéletű ifjat a mint voltam, kezde rettetgetni sokféle emberek által” és a vajda is gyözködte, hogy engedje át a jószágot, vonja vissza a fellebbezést, és így a jószágot elfoglalták tőle. Aztán „nem sok üdő múlván eszemben vévén magamat, hogy nem jól cselekettem volna, [...] cedáltam

¹⁷EOE II. 73–74.

¹⁸Uo. 191–192.

¹⁹EOE III. 130.

²⁰Uo. 390.

²¹Például a 129. lapon: „Judices sunt duplices, ecclesiastici et seculares, Sig. 6. art: 1. Ecclesiastici de causis prophanis non judicant, Vlad. 1. art. 45, eiusdem 3. art. 61, item 4. art. 33. Secularium quidam scilicet [?] ordinarii, qui ex propria autoritate judicant, Par. 2. Tit. 77., And. art. 8 et 9., Sig. 6. art. 1., Vlad. 1. art. 10 et 42, eiusdem 4. art. 8.” MNL OL, A kolozsmonostori konvent levéltára, F 29 Articuli diaetales, 3. doboz.

²²A törvények összegyűjtésének és első kiadásainak kérdéséről lásd Mikó Gábor: *A középkori Magyar Királyság törvényei és a Corpus Juris Hungarici*. Bp. 2021. (A továbbiakban Mikó: *A Magyar Királyság törvényei*). Mikó Gábor tanácsait és segítségét ezúton is köszönöm.

²³*Catalogus librorum sedecimo saeculo impressorum Bibliothecae Teleki-Bolyai. Novum Forum Siculorum. Tom. I.* Szerk. Spielmann-Sebestyén Mihály – Balázs Lajos – Ambrus Hedvig – Mesáros Ovidia. Marosvásárhely 2011. 195–196.

volt akkor az appellációnak, azt retractáltam vala és virtute novi iudicii ez dolgot újabban akarám meg látatnám. Minek utána sok disputaciónk lött volna [...] újabb és eresb ratiókkal stabilizáltam az én acciómat az tábla ellen is, tudni illik hogy az fejedelem mikor extremis malis extrema exhibet remedia nem cselekeszik Istentelenül, mert aliud fuisset ha valami communis nobilis lött volna, de ilyen potentes magnatesek lévén, amíg a fejedelem törvény processussa szerent indúltatott volna [...] male et extremo pene periculo az fejedelemnek élete veszhetett volna vele. Ergo az fejedelemnek mind az két remedium, az törvény tudni illik és az fegyver kezében lévén, élhetett vele [...]. *Ezt penig meg bizonyítottam sok példakkal, mind régiekkel és mind újokkal, hogy az fejedelmek in similibus casibus similiter cselekettek.*²⁴ Minthogy különös véletlen vagy talán inkább az ügy jelentősége okán e bizonyítás vagy inkább ügyvédi allegáció is fennmaradt egy másik családi levéltárban, tudjuk azt, hogy Haller régi és új példái a Tripartitum, illetve Mátyás és Ulászló királyok cikkelyenként idézett törvényeit vették alapul, melyek alapján Kendi Antal és cinkosai meggyilkolásának jogosságát vélte igazolni.²⁵ A dekrétumok artikulusonként való idézését azért hangsúlyoztuk, mert az eredeti dekrétumpéldányok cikkelyszámokat nem tartalmaztak, ezeket a kéziratos törvénygyűjtemények összeállítói jegyezték fel, ezért vélhetően nem tévedünk, ha a fenti allegációt a dekrétumkollektciók erdélyi jelenléte bizonyítékának tartjuk.²⁶

A Quadripartitum

A szintén a Habsburg-országreszből származó, két és fél évszázadig kéziratban maradt Quadripartitum jogforrásként való használatának a 16. századi táblai oklevelekben nem találtuk nyomát, habár ismeretes, hogy két ilyen – egykor a neves prókátor, Pistaky Lukács birto-kában volt²⁷ – kötetet Erdélyben másoltak és valamilyen törvényszéken utóbb használtak is.²⁸ Az erdélyi vármegyék ítélőszékein valóban van nyoma a Négyeskönyv alkalmazásának, illetve

²⁴ KvNlt, Haller It., II. sorozat, nr. 23.

²⁵ „Ubi proponunt quod Antonius Kenty pater ipsorum actorum sine legitimo processu juris, nec captivari nec interfici, nec etiam nota infidelitatis condemnare [?] per hocque bona sua amittere minime potuerit. Erre azt mondom quod in tali causa criminali longior mora non modo vitae regis et reginae sed etiam toti regno periculosa futura erat, nam idem Antonius Kendi cum suis complicitibus non tantum in proventus fisce[?], verum etiam in capita eorum gladio et veneno insidiatus est, propter quod facinus idem Antonius Kendi cum prefatis suis complicitibus, *juxta decreta Mathiae regis anni 1478 articulo 9. et item anni 1486 artic. 54.* a rege et regina cum consiliariorum et regni procerum et nobilium consilio punitus et nota infidelitatis legitimae condemnatus est, prout de articulis regni Transilvaniae anni 1558 jus fundamentum per expresse habet, quod quidem jus juxta decretum Tripartitum secunde partis titulo 2 observari debet. Si non placuerit extunc cum soleni protestatione est appellandum juxta continentia decreti Tripartiti 3 partis titulo 3. Item quod princeps Decreta regni sine consensu regnicolarum violare et propria autoritate ea minime immunitare potest, prout cautum est in decreto Tripartito parte 2 titulo 3 ergo tale indultum seu illegitimum mandatum tanquam iuribus regni et libertatibus nobilium aperte derogans juxta *decretum Mathiae regis anni 1471 art. 12 et 31 nec non et juxta decretum Ladislai regis anni 1492 artic. 9.* observari minime debet.” KvNlt, Középkori oklevelek gyűjteménye, Bálintitt It., nr. 24.

²⁶ Mikó Gábor szerint a 16. század közepétől nagy számban megjelenő kéziratos törvénygyűjtemények a Királyi Magyarországhoz köthetők és a Habsburg Birodalomba való betagozódással magyarázhatók, példánk pedig arra utal, hogy ha ilyen gyűjtemények Erdélyben nem is készültek, használatuk mégis kimutatható. Vö. Mikó Gábor: *Középkori törvényeink és a Corpus Juris Hungarici*. Doktori disszertáció. Bp. 2014. 22–25.

²⁷ Róla bővebben lásd Pakó László: *A kora újkori Erdély bíráskodása „alulnézetből”*. Pistaky Lukács prókátor levelezéséről (1567–1595). Erdélyi Múzeum LXXXI(2019). 1. sz. 34–48.

²⁸ Mikó: A Magyar Királyság törvényei 38–41.

a cikkelyeire való hivatkozásnak a 17. század első felétől, mindamellettt hogy egyszer Torda vármegye előtt éppen azt fejtegették, hogy nem elfogadott szerző készítette és sem Erdélyben, sem Magyarországon nem élnek vele.²⁹

A Habsburg magyar királyok dekrétumai

Zoltay János kézírata kapcsán került említésre, hogy a szerző a magyarországi országgyűléseken 1569-ig hozott végzésekre is hivatkozott, mint az erdélyi joggyakorlatban használatos artikulusokra.³⁰ A táblai ítéletlevelekben valóban találtunk néhány példát a Magyar Királyság törvénycikkeire való hivatkozásokra. Ezek közül az egyik 1578 tavaszán, a Remiscere vásárnapjától tartott erdélyi törvényszakon kelt, és egy csonka oklevél hátlapján maradt fent. Az elmosódott szövegből kihámozható, hogy az ítélőszék néhai Gerendi György fiának, Pálnak ózdi Baládfi János elleni perében hozott ítéletet, mellyel elrendelték, hogy az alperes a következő terminusra adja elő okleveleit. A hátlapi ún. perfolyta feljegyzések szerint a perben *parkérés* és *prohibita* történt, majd 1578 novemberének elején az alperest képviselő Pistaky Lukács bemutatta az okleveles bizonyítékokat. Erre pedig a tábla ítélete így hangzott: „Deliberatum quod [...] etiam tercie non [...] vigore articulorum [?] *Noenzoliensium* bona per adhesionem [?] do. [...] invalidate sunt [...] ideo restituantur.”³¹ A besztercebányai országgyűlés artikulusaira való hivatkozás azzal magyarázható, hogy végzéseinek egy részét, leginkább azt, amely az erőszakos jószágfoglalásokra és azok visszavételének módjára vonatkozott, a magyarországi rendek kérésére az erdélyiek is elfogadták.³² A fenti töredék mellett vélhetően ehhez a rendelkezéshez kapcsolható következő példánk is. 1579-ben, a Kovacsóczy Farkas kancellár és Budai Katalin között folyó perben a kancellárt képviselő ügyvéd, kisfaludi Bácsi János előadta, hogy 1531-ben sárdi néhai Nagy másként Budai Gergely kieszközölte magának néhai János királytól a Ferdinánd pártjára tért Budai Ferenc Kolozs vármegyei részbirtokait, mely jószágok az alperes asszony kezére jutottak és jelenleg is ő birtokolja a felperes nagy kárára és örököségi jogának sérelmével. Minthogy a kancellár anyja révén e javak jog szerinti örököse és az ilyen adományokat a besztercebányai és a pozsonyi artikulusok érvénytelenítették („universae huiusmodi donationes et collationes bonorum vigore articulorum Novizoliensium et etiam Posoniensium cassatae invalidate et abolitae existant”), kéri azok visszaadását.³³

Nagy valószínűséggel szintén a magyarországi, pontosabban a besztercebányai diéta rendelkezéséhez, illetve ennek erdélyi elfogadásához köthetjük a törvénykezési szakaszokkal kapcsolatos, II. Lajos király halálára utaló formula 1559-es megjelenését. Az ezen év őszi, Lukács-napi terminuson kelt oklevelekben mondják, eddigi tudásunk szerint először, hogy arra II. Lajos király halála óta halasztással kerültek a perek („ad quem videlicet terminum universae causae fidelium

²⁹ Oborni: Országgyűlések 352; *Torda vármegye jegyzőkönyvei I. 1607–1658*. Bevezető tanulmánnyal és jegyzetekkel közléteszi Dáné Veronka (Erdélyi Történelmi Adatok IX. 1.). Kvár 2009. 315, 325, 445–447, 480.

³⁰ Oborni: Országgyűlések 358.

³¹ MNL OL, A gyulafehérvári káptalan levéltára, F4 Cista Capituli. Com. Albensis. Cista 3, fasc. 5., nr. 14.

³² 1556. december: „Articulos Novizoliensis eatenus placuit observare, quatenus in illis dignitas nostra, Filii que nostri Illustrissimi, et regni utilitas, ac bonum publicum elucere videbitur. Maxime vero articulum illum, in quo de violenta occupatione bonorum, ac modo et ordine remissionis illorum, agitur.” EOE II. 61.

³³ KvNlt, Kolozsvár város lt., A2., fasc. I., nr. 51. Az ügy kimenetelét sajnos nem ismerjük, így nem tudjuk, hogy az ítélőszék elfogadta-e érvként az említett törvénycikkekre való hivatkozást.

nostrorum regnicolarum Hungarorum ab obitu serenissimi principis piaie memoriae quondam Ludovici regis ex publica constitutione adiudicari solitae generaliter fuerant prorogatae”).³⁴ Annak jeleként, hogy ez nem valami erdélyi különlegesség, szinte szó szerint ugyanígy fogalmaz Ferdinánd ebben az évben kelt parancslevele,³⁵ és számtalan alkalommal – különböző időpontú terminusokra vonatkozóan – a 16. századi erdélyi ítéletlevelek. Ez utóbbi esetben elképzelhető, hogy e formula a jogfolytonosságot is hangsúlyozta,³⁶ de – lévén jogi szövegekről szó – talán inkább valamilyen konkrét intézkedésre, törvényre (az oklevelekben említett „publica constitutio”) kell gondolnunk, amely a bíráskodásra vonatkozóan a tárgyalásokat valamilyen módon II. Lajos halálának időpontjához kötötte, mint ahogyan az erdélyi országgyűlések bizonyos ügyekben az ítélezést Szapolyai János halálához vagy Petrovics bejöveteléhez kapcsolták vélhetően a törvényszakok elmaradása okán. E jelenségre nagy valószínűséggel Kitionich János perjogi értekezésében lelünk magyarázatra.³⁷ Szerinte a formula I. Ferdinánd 1542. évi beszercebányai decretumának 22. cikkelyére és annak későbbi megerősítéseire vezethető vissza, amely kimondta, hogy a II. Lajos halála utáni zavaros időszak, mely alatt a szokott törvényszakok tartása is elmaradt, az elévülésbe nem számítható.³⁸

Az erdélyi országgyűlések artikulusai

A kiváló jogtörténész Degré Alajos szerint „az önálló fejedelemség korában az erdélyi büntetőbírói gyakorlat meglehetősen független volt az írott jogszabályoktól, nemcsak rendszerbe foglalt kódexet nem használt, a statútumok és törvények szövegét sem igen ismerték.”³⁹ Az általunk tanulmányozott okleveles anyag nagyobb része ugyan nem büntetőperekre vonatkozik – e korszakban egyébként sem kezelték külön jogágként a büntetőjogot –, de azokból, a Degré által felvázolt helyzethez képest egészen más kép bontakozott ki a jogszolgáltatásnak a törvényekre történő alapozásáról. A joggyakorlatban kiválóan ismerték a dekrétumok, de legin-

³⁴ MNL OL, A gyulafehérvári káptalan levéltára, F 4 Cista Comitatum, Com. Craznensis, Cista Krasznensis, fasc. 1., nr. 2.

³⁵ „instante videlicet termino celebrationis iudiciorum octavi diei festi beati Lucae evangelistae proxime preteriti ad quem videlicet terminum universae causae regnicolarum nostrorum ab obitu serenissimi principis quondam domini Ludovici regis pie memorie, sororii et predecessori nostri charissimi, iuxta nostram et eorundem publicam constitutionem adiudicari solitae per majestatem nostram generaliter fuerant prorogatae” MNL OL, Diplomatikai Levéltár (DL), DL 22894; Báthori András országbíró 1561. évi oklevelében: „in presenti termino celebrationis iudiciorum octavi diei festi beati Lucae evangelistae proxime preteriti, ad quem videlicet terminum universae causae regnicolarum ab obitu serenissimi principis condam domini Ludovici regis piaie memoriae [...] ex novis constitutionibus publicis adiudicari solite per prefatum dominum imperatorem ac regem nostrum generaliter fuerant prorogatae” KvNlt, Középkori oklevelek gyűjteménye, Gyulay-Kuun lt., nr. 207.

³⁶ Dáné Veronka: „Minden birodalmak... törvénnyel is oltalmaztatnak”. *Az Erdélyi Fejedelemség törvénykezése*. Korunk XXIV(2013). 3. sz. 54–55.

³⁷ *Directio methodica processus iudicariii iuris consuetudinarii inclyti regni Hungariae* per M. Joannem Kithonich de Koztanicza, artium liberalium et philosophiae magistrum, causarum regalium directorem et sacrae regni Hungariae coronae fiscolem. Rövid igazgatas a nemes Magyar Orszagnak es hozzá tartozó részeknek szokott törvény folyasirol. Mellyet deákbol magyar nyelvre fordított Kaszoni Janos Varadgyan. Lőcse, 1650. 10–12.

³⁸ *Magyar Törvénytár. 1526–1608. évi törvénycikkék*. Ford. és utalásokkal ellátta Kolosvári Sándor és Óvári Kelemen. Bp. 1899. 70. A 19. törvénycikk is a Lajos király halála óta kezdett perek folyamatos tárgyalására utal, lásd uo. 68.

³⁹ Degré Alajos: *Az erdélyi büntetőjog történetéhez. = Válogatott jogtörténeti tanulmányok*. Szerk. Mezey Barna. Bp. 2004. 156.

kább a Tripartitum szövegét, a cikkelyekre pontosan hivatkoztak, az allegatiókat pedig az írott jogszabályokra építették. Igaz ugyan, hogy viszonylag gyakran tartottak a fejedelmi Erdélyben országgyűléseket, de az ezeken hozott végzéseket is gyakorlatba ültették. Az 1576. január 28-án tartott megyesi országgyűlésen a rendek tudomásul vették, hogy a Lengyelországba távozó Báthory István „in sua absentia hagyta előttünk Báthori Kristóf urunkat” és „az mely donatiók inexecute maradtanak, avagy ki nem vették, egyéb processusok is nem exequáltattak, az ő nagysága pecsétí alatt exequáltassanak és azon erejek légyen...”⁴⁰ Erre a végzésre való hivatkozással kelt 1577. január 25-én Báthory Kristóf parancslevele, a székelyek részére tartott segesvári terminuson. E szerint január 24-én a tábla elé járult Szentegyedi Gergely fiskális director, akire a per a hivatallal együtt Sombori László volt directorról háramlott, és bemutatta Báthory Istvánnak 1575. augusztus 6-án kelt ítéletlevelét, amely Kolozsváron, a július 25-től tartott országgyűlésen kelt, és amelyben az ország ellenségeit, nevezetesen azokat, akik Bekes Gáspárral együtt az országból eltávoztak, elítélték. A fiskális director az erről hozott országgyűlési végzés értelmében („vigore articulorum exinde editorum... universae judicariae deliberationes literaeque superinde tempore regiminis fratris nostri confectae et inexecutae juxta publicam dominorum regnicolarum constitutionem debite executioni effectuique mancipare possunt atque debent”) a végrehajthatatlanul maradt ítélet végrehajtását kérte. A Wesselényi Miklós ítélőmester által lectázott parancslevél ezért elrendelte, hogy a vajdai emberek szálljanak ki, és azon vármegye egyik alispánjával vagy szolgabírájával, melyben a vétekesek jószágai vannak, hajtsák végre az ítéletlevelét. Erre a jelentéstevők kiszálltak Bethlen várához és annak tartozékaihoz, a notázott kecskeméti Pathócsi György jószágaihoz, ahol a szomszédok jelenlétében felolvasták Báthory István nevezett ítéletét („publice et manifeste perlegimus”), és végrehajtották az abban foglaltakat.⁴¹

De nemcsak a hatalomváltás okán végrehajthatatlanul maradt ítéletek esetében hivatkoztak országgyűlési végzésekre, hanem – amint erről már szoltunk – a terminusok tartásának rendjét is a congregatiókon határozták meg, és erre általában a „juxta publicam regnicolarum constitutionem” formulával utaltak. Ritkábban ugyan, de megesett, hogy a hivatkozott diéta helyszínét és időpontját is feltüntették.⁴² A táblán kelt kiadványokban előfordult, hogy az ítélethozatalt is országgyűlési végzésre alapozták: 1572. május 18-án például azért kötelezik harmadmagával való eskütételre Ártándi Kelemt, mert az elmúlt kolozsvári országgyűlés rendelkezését megszegve a hatalmas török császár katonáira rontott és megtámadta a Békés vármegyei Simánd mezővárost.⁴³ Az országgyűlési articulusokra az ügyvédek is gyakran utaltak propositioikban, mint ahogyan a valkói uradalomért folyó perben tette 1572-ben Károlyi László prókátora, aki az elmúlt év november 19-től, Kolozsvárott tartott országgyűlés végzéseire hivatkozva kérte a felperestől egy privilégium bemutatását, a táblától pedig az írkokok által elrontott ítéletlevelét szövegének javítását.⁴⁴

⁴⁰EOE II. 575.

⁴¹MNL OL, A kolozsmonostori konvent levéltára, F 17 Cista comitatum, com. Szolnok Int., B. nr. 25.

⁴²„cum nos hic Albae Juliae, feria secunda proxima post festum Epiphaniarum domini proxime preteriti una cum nonnullis dominis consiliariis et magistris nostris prothonotariis juxta publicam regnicolarum constitutionem in comitiis eorum partialibus pari modo hic Albae Juliae ad vigesimam diem septembris novissime transactam [EOE III. 163–164.] celebratis editam... tribunali consedissemus.” KvNlt, Matskási lt., 8. doboz, nr. 794.

⁴³MNL OL, F4 Cista Capituli. Com. Bihar. Cista Bihar., fasc. 3., nr. 34.

⁴⁴„hanc rationem prohibitionis assignaverat, quod domini regnicolae in comitiis eorum generalibus in civitate Coloswar ad festum beatae Helizabet viduae [EOE II. 506.] in anno proxime preteriti transacta ex edicto nostro celebratis, paribus eorum votis, ita conclusissent ut magistri protonotarii universos errores per se vel scribas eorum in conficiendis

Egyetlen adatunk szól arról, hogy a táblai bíraskodásban valamilyen saját jogszokást is követtek. 1575-ben Doboka vármegye Szilvási Mátyás alperest „hatalmon ötven girán” marasztalta el.⁴⁵ Az elégedetlen alperes „jobbán való meglátásra nagyságod táblájára apellála”, ahol a vármegye ítéletét mindenben jóváhagyták, és az ítéлőszék szokása szerint („de more et consuetudine sedis nostrae judicariae”) a kisebb hatalmaskodás alperesre rótt díját (50 márka, ugyanannyi forint értékben) duplájára emelték, az ítéletet pedig végrehajtásra a vármegyéhez küldték vissza. Ismeretes, hogy a vármegyei sedriákon az országos törvényekkel nem ellenkező külön statútumokat is hozhattak, és ezzel lényegében mindenik ítéлőszék egyedivé vált.⁴⁶ Minthogy ezeken az ítéлkezés a kúriai bíróságok mintájára történt, valószínűnek tartjuk, hogy – amint a fenti példa is mutatja – a fejedelmi tábla eljárása során saját megrögzült szokásokat is követett.

The Sources of Law of the Transylvanian Princely Table in the 16th Century

Keywords: Principality of Transylvania, Princely Table, Source of Law, litigations, judicial practice

This study presents the different manuscript or published sources of law that were referred to in the course of litigation in the Transylvanian central court of law, the Royal/Voivodal/Princely Table (*Tabula, Curia*) and its court of appeal, the court of personal presence in the second half of the 16th century. Based on the analyzed archival sources – mainly the various *allegations* made by the lawyers – one can conclude that different sources provided the grounds that were frequently given for the decisions of the court. The data presented shows that besides the *Tripartitum*, which was mostly referred to, the lawyers used during the litigations the laws of the Hungarian Kingdom, the *Decreta* of the Transylvanian diets and the Table even judged some cases according to its own custom.

litteris commissos, tempore levationes earum, in sede judiciaria, ne causantibus damnum exinde sequatur, emendare et corrigere possint atque valeant. Igitur quia prout ex signatura quam idem procurator in sede judiciaria dicti domini regis, tempore perfectionis dictarum litterarum privilegialium raptim descriptam haberet, appareret, nomina dominarum Appolloniae et Annae in literis praefactionis praefati condam domini Ludovici regis non fuissent denotata, sed duntaxat isto ordine et stylo fuissent emanate, quod videlicet filias ipsius Joanneo Genyeo jam natas et in futurum de femore eiusdem nascendas etc. Literae vero sententiales pro parte actoris conscriptae nomina earundem dominarum in literis perfectionibus expressata fuisse exprimerent, quod vicio notarii et scriptoris (?) contigisset, ob eam itaque causam ipsa privilegia per actorem in specie produci et in ea parte emendationem earundem litterarum adjudicatoriarum sententiam expeteret”, ha pedig a felperes a privilégium eredetijét nem adná elő, akkor fejedelmi paranccsal a néhai király ítélőmestereit és ülnökeit, akik ezen ügyet tárgyalták, meg kívánja vallasni. KvNlt, Függepeccetés oklevelek gyűjteménye, nr. 29.

⁴⁵ MNL OL, F17, Kolozsmon. Konv. lt., Cista Com., Com. Doboka, T. nr. 33.

⁴⁶ Dáné: Torda vármegye 98–99.